

Subject Area
History

Year: 2022
Vol: 8
Issue: 95
PP: 804-809

Arrival
19 December 2021
Published
28 February 2022

Article ID Number
3894
Article Serial Number
30

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26449/sss.3894>

How to Cite This Article
Canatan, Y. (2022).
"Osmanlı Devleti'nin
Arap Coğrafyası'nda
Portekiz Ve
İspanyollarla Olan
Nüfuz Mücadelesi"
International Social
Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:95;
pp:804-809

Social Sciences Studies
Journal is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında düzenlediği Suriye seferi ve 1517 senesinde düzenlediği Mısır seferlerinden sonra tüm Arap dünyası coğrafyasını idaresi altına almıştır. Bu hususta fiilen ulaşılamayan veya herhangi bir şekilde Osmanlı Devleti'nin istek ve arzusu dışında kalan Umman (Maskat) ve Fas gibi coğrafi bölgeler ise İslam coğrafyasının en kuvvetli devletinin padişahı ve tüm Müslümanların halifesi olması sebebiyle ya Osmanlı sultanlarına bağlılıklarını kabul etmiş ya da ileri seviyede Osmanlı devletiyle münasebetler kurmuş olduklarından o bölgelerinde bir yere kadar Osmanlı devletinin nüfuzu alanına girdiği söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin Batı Avrupa'daki doğal sınırlarına ulaşmasından sonra o günkü İslam coğrafyasına yönelmesi tesadüfi değildir. 16. asrın başlarında büyük bir dünya gücüne ulaşan ve ayrıca da "Nizam-ı Alem" düşüncesine, gücüne yani dünyaya çeki düzen verme istidadına sahip olan Osmanlı Devleti, Batı dünyasında olduğu kadar, doğu dünyası aleminde de ve dünyanın her yerinde de kendi varlığını ispat etmek zorundaydı. Çünkü Osmanlı devleti artık bir dünya gücüydü. Üstelik batıda mücadele ettiği güçler güneyde, İslam dünyasını ve dolayısıyla da Osmanlı imparatorluğunu rahatsız etmekteydi. Aslında bu nüfuz mücadelesi 16. yüzyıldan önceleri başlamıştır. Osmanlı imparatorluğunun İstanbul'u fethederek batı dünyasında boy göstermesi, güneydeki tüm Müslüman devletlere karşı kutsal ittifakların meydana gelmesiyle sonuçların, nitekim söz konusu dönemde önemli bir deniz gücüne sahip olan Portekizliler 1458 senesinde beşinci Alfonso önderliğinde Fas'ta ki oluşumlara karşı savaş açmış; yıllarca devam ettirilen bu askeri akınlar neticesinde, 1468 tarihinde Kazablanka'yı yağmalamış ve bunun sonucunda 1471 senesinde de Fas'ın batı bölgelerini tümüyle ellerini geçirmişlerdir. Böylece Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Kuzey Afrika bölgesinde Arapların yaşadığı o geniş coğrafyada ciddi bir Portekiz ve İspanyol tehdidi baş göstermiştir. Sultan II.Mehmet'in yani Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Fatih unvanı alması gibi, 1495-1521 yılları arasında Hindistan'da kurduğu devleti üst edinerek, Arap coğrafyasının sahillerine yönelen Portekiz kralı I.Manuel'in de fetihlerinin efendisi olarak anılmaya başlanması ilginçtir. (Boxer, 1980:1 vd)

Osmanlı Devleti'nin Arap Coğrafyası'nda Portekiz ve İspanyollarla Olan Nüfuz Mücadelesi

The Influence Struggle of the Ottoman Empire with the Portuguese and Spaniards in the Arabian Geography

Yaşar CANATAN¹

¹ Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin,Türkiye

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin batıdaki doğal sınırlarına ulaşmasından sonra İslam ülkelerine yönelmesi tesadüfi değildir. 16.asrın başlarında büyük bir güce ulaşan ve "Nizam-ı Alem" tasavvuruna, yani dünyaya düzen verme iddiasına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, batıda olduğu kadar, doğuda ve güneyde de kendisini kanıtlamak mecburiyetindeydi. Üstelik batıda, mücadele ettiği güçler, güneyde İslam coğrafyasını ve dolayısıyla da Osmanlı devletini tehdit etmekteydi. Aslında bu mücadele 16.yüzyıldan daha önceleri başlamıştır. Osmanlıların İstanbul'u fethi ve batıda boy göstermesi, güneydeki Müslümanlara karşı kutsal ittifakların meydana gelmesiyle neticelenir. Nitekim, bu dönemde önemli bir deniz gücüne sahip olan Portekizliler 1458 yılında beşinci Alfonso öncülüğünde Fas'taki Muvaridlere karşı savaş açmış yıllarca sürdürülen bu akınlar sonucunda 1468 tarihinde Kazablanka'yı tahrip etmiş ve 1471 tarihinde de Fas'ın batı taraflarını tamamen ellerine geçirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarp, Bingazi, Uşi Antlaşması, Mısır Meselesi, Tacura

ABSTRACT

It is not a coincidence that the Ottoman Empire turned to Islamic countries after reaching its natural borders in the west. The Ottoman Empire, which reached great power at the beginning of the 16th century and had the concept of "Nizam-ı Alem", that is, the claim of ordering the world, had to prove itself in the east and south as well as in the west. Moreover, the forces with which he was fighting in the west were threatening the Islamic geography and thus the Ottoman state in the south. In fact, this struggle started before the 16th century. The Ottoman conquest of Istanbul and its emergence in the west resulted in the formation of holy alliances against the Muslims in the south. As a matter of fact, the Portuguese, who had a significant naval power in this period, declared war against the Muvarids in Morocco in 1458 under the leadership of the fifth Alfonso, destroyed Casablanca in 1468 as a result of these raids that continued for years, and completely captured the western sides of Morocco in 1471.

KeyWords: Tripoli, Benghazi, Ushi Treaty, Egypt Issue, Tajura

Portekiz ile İspanyolların 16. asrın başlarına kadar adı geçen bu geniş coğrafyanın denize açık taraflarında sömürgelerini fiilen kurdukları ayan beyan ortadadır. O dönemde Memlük Türk Devleti'nin idaresinde bulunan Mısır ve Suriye coğrafyaları kısmen de olsa bu istilanın dışında kalmakla birlikte yine de tehdit altındaydılar. Memluk idaresinin bu Portekiz ve İspanyol güçleri tarafından yıkılması ve bunun akabinde Arap coğrafyasının tümünün esaret altına düşmesi, Osmanlı devletinin güney sınırlarının tehdit altına girmesi anlamına geldiği için Osmanlı imparatorluğunun, Hint Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne, Anadolu sınırlarına ve Kuzey Afrika'ya kadar olan coğrafi bölgelere hâkim olması tabii ve stratejik bir zorunluluk olarak kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti aynı coğrafyalarda istikrarı ve güveni sarsan başka diğer bir rakip güç olan Safevi Devleti'ni bertaraf ederek Doğu sınırının güvenliğini sağladıktan sonra Mısır, Suriye, Hicaz, Basra Körfezi, Trablusgarp, Cezayir, Tunus ve Yemeni idaresi altına almıştır. 16. yüzyıl boyunca gerek savaş veya davet edilme ve ayrıca da ikna etmek gibi değişik usullerle bu sözü edilen coğrafyaların Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmesi ve özellikle de her bölgenin şartlarına örf, adet ve geleneklerine göre bir idare yönetim sisteminin tesis edilmesi için olağanüstü bir gayret gösterilmiştir. Bu söz konusu uygulamanın sonucu itibarıyla 17. ve 18. yüzyıllarda Arap coğrafyasında tam bir Osmanlı-İslam barış anlayışı hâkim olmuştur. Zaman zaman bu hususta bazı değişikliklerin olmasına rağmen genel mahiyette Osmanlı Devleti'nin bölge genelindeki otoritesi, 17. ve 18. yüzyıllarda Arap coğrafyası olan Şam, Trablusşam, Halep, Musul, Bağdat, Basra, Lahsa (Ahsa), Yemen, Mısır, Habeş, Tunus, Trablusgarp, Cezayir-i Garp ve Mekke-i Mükerrreme eyaletlerinden oluşmuştur. (Delhi, 1980:1 vd.)

2. FRANSIZLAR VE OSMANLI COĞRAFYASINDA MISIR MESELESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır eyaleti, Osmanlı Devleti gibi üç kıtaya yayılmış bir cihan devleti için büyük bir önem arz etmektedir. Mısır coğrafyasını kendi idaresini almayı meşru bir hale getiren ve bütün diğer bahaneler bir yana bırakılacak olsa dahi Osmanlı Devleti bu sayede Doğu Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ndeki tüm dengeleri kendi yararına değiştirmiştir. İslam Birliği'nin, bütünlüğünü perçinleştirmenin yanı sıra güney sınırlarını da teminat altına almıştır. Bunun yanı sıra Cezayir, Tunus ve Trablusgarp benzeri Kuzey Afrika'nın stratejik bölgeleri ile Yemen'i de idaresine alarak söz konusu coğrafyalarda tesis etmiş olduğu idare şekli zaman zaman zaafa uğrasa da 19.asrın başlarına kadar kesintisiz olarak başarılı bir şekilde devam etmiştir. 19. asrın başlarında bazı uluslararası problemlerle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, birdenbire kendisini uluslararası rekabet yarışı içerisinde bulmuştur. Osmanlı coğrafyası, Sanayi Devrimini gerçekleştiren ve ayrıca yeni pazar arayışında birbirleriyle yarışa giren İngiltere ile Fransa arasındaki başlangıcında dışında kalsa dahi, zamanla söz konusu yarışın nesnesi haline gelmiştir. Bu vaziyeti fark etmekte geciken Osmanlı İmparatorluğu hiç beklemediği zamanda eski dostu Fransa'dan ciddi bir darbe alınca işin vahametini kavramıştır. 1 Temmuz 1798 tarihinde Napolyon'un 1517 yılından bu yana Osmanlı idaresinde bulunan Mısır topraklarını işgal etme girişimi Osmanlı Devleti'nin büyük bir sarsıntı geçirmesine ve uluslararası siyasette yeni bir yaklaşımlar getirmesine sebep olmuştur. (Stanford,1996:13; Kızıltoprak, 2010:5)

Kurulduğu tarihten itibaren uluslararası güce dayalı siyasetin uygulayıcısı olan Osmanlılar diplomasiyi gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bir taraftan devleti güçlendirecek araç ve gereçlere, diğer yandan da güçler dengesinden istifade ederek varlığını, birliğini devam ettirebileceğinin bilincine varmıştır. Ve ayrıca da 17.yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ülkelerinde etkin bir şekilde uygulanmakta olan uluslararası diplomasiye sarılma ihtiyacını hissetmiştir. Mısır meselesinde Osmanlı Devleti'nin III.Selim zamanında Fransız İhtilalı'nın Avrupa'da meydana getirdiği muhtelif siyasi cereyanlara kapıldığı ve İngiltere ile Fransa, bazen de Fransa ile diğerleri karşısında ittifak yapmak veya hareket etmek mecburiyetinde kaldığı tespit edilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika kıtasında yer alan Mısır topraklarının, Fransızlar tarafından işgal edilmesinden kısa bir süre önce Fransa ile ittifak yapmış olduğu halde, 1997 tarihine gelindiğinde ise Rusya ve İngiltere ile bir ittifak yapmak zorunda kalmıştır. 1 Ağustos 1801 tarihinde İngilizlerin yardımıyla Fransızların Mısır'dan çıkarılmasından sonra eski düşmanı Rusya'dan uzaklaşabilmek gayesiyle, yeniden yakınlaşma sağlamıştır. Ancak II.Mahmut dönemi itibarıyla de Osmanlı Devleti'nin uluslararası siyasetinde ise İngilizler ön plana çıkmaya başlamıştır. (Kızıltoprak, 2010:5)

3. 19.YÜZYIL OSMANLI SİYASETİNDE İNGİLİZLER VE FRANSIZLAR

Fransızlar uluslararası Osmanlı siyasetinde arka plana itilmelerinin ve İngilizlerin ise ön plana çıkmalarının büyük ölçüde Mısır meselesi ile beraber başladığı ifade edilebilir. Aslında Osmanlı devletinin çöküşünün ve bugünkü parçalarının Ortadoğu siyasi coğrafyasının meydana gelişinin de söz konusu meseleyle ilgisinin olduğu düşünülebilir. Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan böyle bir yaklaşım beklemediği Fransa'nın esas gayesi Osmanlı coğrafyasını işgal etmek değil, en önemli sömürgelerinden biri olan Hindistan'a giden yolu keserek ezeli ve ebedi

rakibi İngiltere'ye darbe vurmaktı. Ancak sonuçta işgal edilen Osmanlı'nın kendi toprağı idi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti hemen Fransa'ya savaş ilan etmek zorunda kalmıştır. (Ahmet Cevdet Paşa, 1308:18-19)

Bu vaziyeti halin vahametini kavrayan İngiltere, söz konusu meseleyi yakın takibi alarak Fransa'ya karşı askeri harekete girişmiştir. Osmanlı Devleti daha Fransa'ya savaş ilan etmeden önce Amiral Nelson Akdeniz'de Fransız donanmasını takibi alarak Ebu Kır denilen yerde Fransız donanmasını batırmıştır. Bu sırada Kahire içlerine doğru yol almakta olan modern Napolyon ordusuna karşı koyacak bir kuvvet olmadığı için kolayca ilerleyerek Akka surlarına dayanır ve burada Şam valisi Cezzar Ahmet Paşa'nın direnişiyile karşılaşmıştır. Yaptığı savunma ile Mart 1799 senesinde Napolyon'u yenen ve bir yerde Mısır'ın 1801 tarihinde Fransızlardan kurtulmasına giden yolu açan Cezzar Ahmet Paşa aynı zamanda Mısır'da yeni bir aktörün Mehmet Ali Paşa'nın ortaya çıkmasına yol açan Fransızların Mısır'dan çıkartılabilmeleri için İngilizlerin denizden yaptığı yardım kabul edilmiştir. İngiliz Amiral Nelson ile müşterek yapılacak deniz harekâtı için Kaptan-ı Derya küçük Hüseyin Paşa kara harekâtı için de sadrazam Yusuf Paşa görevlendirilir. O sırada Kavala Çorbacısı olan Hüseyin Ağa Kaptan-ı Derya'nın çağrısı üzerine bazı başbozuk askerlerini yeğeni Kavalalı Mehmet Ali'nin mahiyetini vererek Mısır'a göndermiştir. Buradaki gelişmelerden ve özellikle de iç karışıklıklardan yararlanan Kavalalı Mehmet Ali kısa dönemde sivrilerek Mısır da söz sahibi olmaya başlamıştır. Fransızların Mısır'daki varlığı fazla uzun devam etmese de sonuçları itibari bakımından Osmanlı devletinin geleceği üzerinde çok büyük etkiler yapmıştır. En önemli etkilerden biri İngilizlerin bölgede ön plana çıkmış olması ve ayrıca Osmanlı Devleti'nin geleceğinde etkin rol oynamaya başlamış olmalarıdır. Nitekim bu meselelerin sonucu itibarıyla bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin her çeşit iç ve dış problemlerin de İngiltere'nin etkisi ve hatta müdahalesi görülmüştür. (BOA, 1334:4-6)

4. TRABLUSGARP VE BİNGAZİ BÖLGELERİNDE OSMANLI HAKİMİYETİ

15. asrın sonlarında Doğu Arap coğrafyası kadar Batı Arap dünyası da tehdit altındaydı. Bu tehdit genel olarak bugünkü Libya'nın bulunduğu bölge içine alan Trablusgarp vilayeti, Hıristiyan Malta şövalyeleriyle, Tunus merkezli Müslüman Hafsiler arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Bugünkü Libya bölgesinin doğusu, Berka, Berga tarafları, Mısır'daki Memlukların sözde idaresi altında olup, gerçekte buralarda yaklaşık üç asırdan bu yana çöl bedevileri tarafından kurulan ve bunun yanında dış tehdide açık olan kabilevi emirlikler bulunmaktaydı. Trablusgarp vilayetinin sahil kesimlerinde ise tarih boyunca bir yerleşim yapısı bulunmuştur. Ancak özellikle Trablusgarp ve civarı gerek içerdeki söz konusu dağılık ve istikrarsız yapı ve gerekse dış tehditler nedeniyle yerle bir olmuş (İlter, 1936:60-63) ve hızlı bir şekilde bedevileşmiştir. Tarihin bu döneminde Endülüs'ten göç ettirmeye zorlanan Müslümanlar, Derne ve Bingazi şehirlerini kurmuşlardır. Bu sözünü ettiğimiz yeni şehirler bu coğrafyanın birçok çeşitli bölgelerinden göç alarak çok değişik kabileleri, aşiretleri ve hatta milletleri bir araya getirmiştir. Bu coğrafyadaki istikrar, İskenderun'dan Mısır'ın İskenderiye şehrine ve oradan da Fas'a kadar uzanan coğrafyadaki farklı kimliklere sahip Müslüman denizcilere rahat ve huzurlu hareket etme imkânı sağlamıştır. Ve bunun sonucunda uzun zamandan beri geri kalmış olan Trablusgarp limanı da gelişmiş ve uluslararası bir ticaret merkezi haline almıştır. Bu gelişmişlik durumu ise o dönemin denizciliğinde bir güç durumunda olan İspanyolların iştahını kabartmış ve 1510 yılında Trablusgarp'ı işgal etmelerine sebep olmuştur. İspanyolların ana hedeflerinden biri de, Trablusgarp şehrindeki altın ticaretini ele geçirmek olduğundan dolayı kısa bir zaman dilimi içerisinde oralarda koloniler meydana getirmek amacıyla kendi vatandaşlarını Afrika Bölgesi'nin çeşitli yerlerine göç etmeye teşvik etmişlerdir. Ancak sözünü ettiğimiz bu İspanyolların bu bölge işgal etmeleri sırasında binlerce insanın katledilmesi, on binlercesinin esir alınarak esir pazarlarına satılması pek çoğunun da göç etmeye zorlanması sonucunda bu İspanyolların elinde sadece ıssız ve her türlü cazibesini yitirmiş koskoca bir şehir kalmıştır. İspanyolların şehri işgal edeceklerini hisseden Trablusgarp şehri ahalisinin önemli bir bölümünün Trablusgarp yakınındaki Tacura bölgesine göç etmeleri ile birlikte Tacura zengin bir liman ve ticaret merkezi konumuna dönüşmeye başlamışsa da Trablusgarp şehri gibi gelişme potansiyeli haline ulaşamamıştır. Bu bakımdan bölgede birliklerini sağlayan Trablusgarplılar eski şehirlerini geri almak için İspanyollara karşı birtakım akınlar düzenlemişler, ancak bu akınlardan bir sonuç elde edememişlerdir. Söz konusu gelişmeler üzerine 1519 senesinin sonlarında Tacura bölgesinden İstanbul'a gelen bir heyet padişahıtan yardım talep etmişlerdir. Bunun üzerine bu bölgede 1517 tarihinde Memlukların sınırlarına hâkim olan Osmanlı Devleti'nin ilgi alanına girmiş olduğu için oradaki İspanyol tehdidi zaten doğrudan Osmanlı Devleti'ni ilgilendiriyordu. Dolayısıyla Osmanlı'dan istenen yardım talebi, hemen kabul edilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman kendilerine aracı olan ve bunun yanında karşı tarafın dillerini iyi bilen Enderunlu Murad Ağa'yı Trablusgarp Beylerbeyi tayin ederek askeri kuvvetlerle beraber onu Tacura'ya göndermiştir. Murat Ağa Osmanlı Devleti'nin adına teşkilatlandırdığı Tacura'yı istihkâm ederek İspanyollara karşı savunmuştur. (Nuri-Naci, 2012:135-136)

Akdeniz Bölgesi'nde egemen bir güç haline gelen Osmanlı Devleti bölgede istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Sinan Paşa ve Turgut Reis'in kumandasındaki donanma yirmi günlük bir kuşatma sonunda 18 Ağustos 1551 tarihinde Trablusgarp'ı fethederek bir Osmanlı eyaleti olarak teşkilatlandırmıştır. Trablusgarp bu tarihten itibaren Osmanlı

Devleti için Akdeniz'i ve Kuzey Afrika'yı elde tutmak için savunulması gereken en önemli stratejik bölge hattı vaziyetine gelmiştir. Murat Ağa'nın 1556 vefat etmesi ve Turgut Reis'in Paşa rütbesiyle Trablusgarp beylerbeyliğine atanması üzerine bölge tamamıyla Osmanlı idaresine girmiştir. Söz konusu bölgede meydana gelen sıkıntılar ve merkezden atanan beylerbeylerinin Osmanlı idaresini sürdürmelerindeki zayıflıkları 17.asrın başlarından itibaren Trablusgarp vilayetinde ocaklıların kendi aralarından seçtikleri "Dayılar Dönemi"ni başlatmıştır. Gücü elinde bulunduran ocaklıların seçtikleri bu Dayılar merkezi idare tarafından da tasdik edildikten sonra meşruiyet kazanırlardı. Bu Dayılar her ne kadar bağımsız hareket etme arzusunda olsalar da bu ne merkezi ne de bölgeyi rahatsız etmiştir. Zira devlet istediği zaman bu Dayıları cezalandırabilecek güce sahipti. Yaklaşık yüz yıl devam eden bu dönem 1711 senesine kadar devam etmiştir. (Nuri-Naci, 2012:135-136)

Trablusgarp vilayeti 18. yüzyılda Karamanlı ailesinin eline geçtikten sonra da bir Osmanlı eyaleti olarak varlığını devam ettirmiştir. Bir anlamda Osmanlı Devleti'nin iktisadi, stratejik, askeri Mısır ayağını da Trablusgarp eyaleti oluşturmuştur. 1683 Viyana bozgunu tesirini hala üzerinden atamayan Babıâli'nin söz konusu Trablusgarp bölgesi üzerindeki kontrolünün zayıflaması yüzünden 1685-1711 yılları arasında Trablusgarp ve civarında istikrarsız bir dönem yaşanmıştır. Bu istikrarsız süreç Trablusgarp eyaletinde bir haneden meydana getiren ve Trablusgarp ocağından yetişmiş, Karaman kökenli olan Ahmet Bey'in 1711 senesinde ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (İlter, 1936:60-63 vd.)

Karamanlı Ahmet Bey güzel ahlakı ve çevresi ile olan iyi sosyal münasebetleri sonucunda herkes tarafından sevilen bir şahsiyetti. Ancak kendisinden önce kısa bir süre Dayılık görevinde bulunan Mahmut Bey ile arasının açılması üzerine kendisine suikast yapılmıştır. Bu durum etrafına topladığı Ocaklılar ve halkla beraber oradaki Dayılık görevini ele geçirme imkânı vermiştir. Babıâli tarafından da kabul edilen söz konusu bu fiili durum Trablusgarp bölgesinde Karamanlı hanedanının tesis edilmesine imkân sağlamıştır. Karamanlı Ahmet Paşa güçlü kişiliği ve siyasi becerisi ile bölgede kısa zamanda adeta bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya, hareket etmeye başlamış ve bunun yanında İstanbul'dan müsaade almadan yabancı ülkelerle ister savaşın isterse anlaşma yapma imtiyazına sahip olma imkânına sahiptir. (Nuri-Naci, 2012:43 vd.)

1745 tarihinde kendisinden sonra vali seçilen oğlu Mehmet Paşa'da babası gibi dirayetli ve denizcilikte şöhret olmuştur. Ve hatta Trablusgarp ile anlaşmadan Akdeniz sularında seyrüsefer yapamayacaklarını kavrayan İngilizler, 1750 yılında Mehmet Paşa ile 28 maddelik bir sözleşme yapmak mecburiyetinde kalmıştır. 1753 senesindeki ölümünden sonra ise vali seçilen oğlu Ali Paşa'da merhum babasının yolundan giderek 1763 tarihinde Venedik'le bir anlaşma yapmıştır. Karaman ailesinin elinde olan Trablusgarp eyaleti 19. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri ile savaşa girmiştir. Karamanlı idaresi 1801 yılında ise Kuzey Amerika hükümetinin 1796 yılından bu yana korsanlığa karşı ticaretin muhafaza edilmesi için kendilerine ödemekte olduğu 83 bin dolarlık verginin arttırılmasını istemiş ve Amerika Birleşik Devletleri bu adı geçen talebi reddederek donanmasını göndererek Trablusgarp eyaletini denizden kuşatmıştır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri ile 4 yıl devam eden bu savaşı sonunda Philadelphia Fırkateyni ile komutanı kaptan William Bainbridge'yi kaybeden Amerika'nın bütün askerleri esir edilmiştir. Böylece başlayan Trablusgarp-Amerika münasebetleri aslında Trablusgarp eyaletinin idaresinde de bazı bozulmalara sebep olmuştur. Tanzimat ile beraber Osmanlı Devleti'nde başlayan toparlanma dönemi bir devlet için şüphesiz hayati önem taşıyan meseleler Trablusgarp eyaletini de etkilemiştir. Diğer yandan 19. yüzyılda bütün dünya ülkelerinde değişen egemenlik algısı ve bununla beraber Trablusgarp eyaletinde yeni dış tehditlerin meydana gelmesi 1835 yılından itibaren de Osmanlı Devleti'nin buranın İstanbul'la olan bağlarını sıkılaştırmaya mecbur etmiştir. Merkezi idarenin kurulmasından itibaren de müspet gelişmeler gösteren Trablusgarp eyaleti ile doğrudan İstanbul'dan idare edilen Bingazi Mutasarrıflığı'nın o dönemde merkezde olan siyasi ve sosyal bağları güçlendirilmiştir. (Kavas,2003:1 vd.)

5. OSMANLI DEVLETİ'NİN AFRİKA'DAN ÇEKİLMESİ

1881 senesinde Fransızların Tunus'u ve 1882 yılında da İngilizlerin Mısır'ı işgal etmeleri, Trablusgarp'ı daha da önemli bir hale getirmiştir. Fransa ile İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bir hiçe sayarak, stratejik yerleri resmen işgal etmeleri İtalya'yı harekete geçirmiştir. Sözü ettiğimiz tarihten itibaren İtalya, Trablusgarp eyaletine yönelik istila etme politikaları geliştirmeye başlamış ve özellikle de yaptığı bazı ekonomik yatırımlarla da Trablusgarp bölgesinde nüfuzunu arttırmıştır. Bu durum karşısında sultan II.Abdülhamid de boş durmaz ve buna karşılık bir dizi tedbir alır; zira Kuzey Afrika'da önce Cezayir'i, hemen ardından Tunus ile Mısır'ı Avrupalı sömürgecilere kaptıran Osmanlı Devleti'nin bu kıtada kalan son toprakları Trablusgarp ve Bingazi eyaletleriydi. Bu bakımdan gerek Trablusgarp vilayeti ve gerekse stratejik önemi sebebiyle doğrudan İstanbul'dan yönetilen Bingazi sancağına büyük önem verilirdi. 1911 yılında doğru sömürgeci zihniyetinin geldiğine inanarak bunu sergileyen İtalya hazırlıklarına başlamıştır. İtalya'nın bu sömürgeci zihniyetine karşılık, İbrahim Hakkı Paşa kabinesi bazı tedbirler aldıysa da, 28 Eylül 1911 tarihinde İtalya'nın Babıâli'ye bir ultiimatome vermesini önleyememiştir. 24 saat mühlet tanınan bu ultiomatome da İtalya'nın Trablusgarp eyaletini işgal edeceğini bildirerek

bu işin kolaylıkla olabilmesi için Osmanlı hükümetinin o bölgedeki görevlilerine gerekli emirleri vermesi istenir. İtalya'nın bu isteği karşısında büyük şaşkınlık yaşayan Hakkı Paşa kabinesi toplanarak istifa kararı almıştır. Bu arada 29 Eylül 1911 tarihinde İtalya ultimatoma cevap veren hükümet, iki devlet arasındaki meselelerin dostane bir şekilde halledilmesi gerektiğini bildirirse de bundan herhangi bir netice çıkmaz ve aynı gün İtalya Osmanlı Devleti'ne karşı resmen savaş ilan etmiştir. (BOA, DH-SYS, 75-1-1-1; 75-1-1-3)

İbrahim Hakkı kabinesi bunun üzerine istifa etmiştir. Bu hususta tecrübesine güvenilen ve bu soruna çözüm bulacağı tahmin edilen Sait Paşa büyük zorluklarla yeni hükümet kabinesini kurar; bir tarafta bu ittihatçıların belli belirsiz muhalefetleri, diğer yandan Sait Paşa'yı İttihatçıların işbirlikçisi olarak gören meclisteki diğer grupların muhalefet yapmaları, kabine oluşturma çalışmalarına olumsuz yönde etkilemiştir. Adeta Trablusgarp problemine bağlı olarak iş başına gelmemiş gibi normal bir hükümet programı hazırlayan Said Paşa, daha fazla iç sorunlara ve yapılması düşünülen düzenlemelere odaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nin siyaseti de Trablusgarp ile ilgili alınacak uluslararası tavır hususunda ihtilafa düşer. Şöyle ki bu olumsuz olaylardan kendilerini sorumlu tutan ittihatçılar, dış politikada yalnızlık politikalarına devam ettirme, muhalefetin bir bölümü ise İngilizlerle işbirliği yapma ve mühtediler de kapitülasyonları kaldırma gibi devletler açısından anlamlı olabilecek uygulamaları gündeme getirme yanlıydılar. Netice itibarıyla yaklaşık 1 yıl devam eden savaşlardan sonra imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtası'ndaki son kalesi de İtalyanlar tarafından istila edilmiştir. Osmanlı Devleti bunun yanı sıra daha vahim oldubittilerle de karşılaşır, o da bu söz konusu savaş sırasında haksız bir şekilde on iki adayı işgal eden İtalya, savaş sonrasında anlaşma yapılacağı zaman adı geçen adaları kayıtsız şartsız geri vereceği sözünü vermiştir. Diğer bir ifade ile oniki ada uluslararası hukuka göre de Osmanlı Devletine aittir. Adalarla ilgili rapora göre savaş sonrası yapılacak olan barış görüşmelerinin de Osmanlı Devleti'nin Adaları geri istemesinin hem egemenlik haklarından ve hem de uluslararası hukuk açılarından, bu adalarda Osmanlı Devleti'nin hakkı olduğu ayan beyan belirtilmektedir. Osmanlı hariciyesi bu hususta yüksek bir beklenti içinde olduğu için uluslararası hukuk çerçevesi açısından argümanlarını savaş devam ederken dahi hazırlamış olmasına rağmen, bu argümanları uluslararası arenada dinlendirme fırsatı bulamadığından veya Batı devletlerinin bu adaları bize iade etmek istemediklerinden dolayı, adaları da elimizden zorla veya entrikalarla almışlardır.

6. SONUÇ

15. asrın sonlarında Doğu Arap dünyası kadar Batı Arap coğrafyası da tehdit altındaydı. Nitekim genel olarak bugünkü Libya'nın kurulu olduğu coğrafyayı kapsayan Trablusgarp, Hristiyan Malta şövalyeleriyle, Tunus merkezli Müslüman Hafsililer arasında zaman zaman el değiştirir. Bugünkü Libya'nın doğusu yani Berka Brega tarafları Mısır'daki Memlukların sözde egemenliği altında olup da gerçekte buralarda yaklaşık üçyüz yıldan beri çöl bedevileri tarafından kurulan ve dış tehdide açık olan kabilevi emirlikler mevcuttu. Trablusgarp'ın sahil kesimlerinde tarih boyunca bir yerleşim geleneği bulunmaktadır. Ancak özellikle Trablusgarp ve civarı gerek içerideki bu dağınık ve istikrarsız yapı gerekse dış tehditler sebebiyle tahrip olmuş ve hızlı bir şekilde Bedevilemiştir. Bu dönemde Endülüs'ten göç etmeye zorlanan Müslümanlar, Derne ve Bingazi şehirlerini kurmuşlardır. Bu yeni şehirler birçok yerden göç alır ve farklı kimlikleri bir araya getirir. Bu coğrafyalardaki istikrar, İskenderun'dan İskenderiye 'ye ve oradan da Fas'a kadar olan alanda farklı kimliklerdeki Müslüman denizcilere rahat hareket etme imkânı sağlamıştır. Böylece uzun zamandan beri geri kalmış olan, Trablusgarp limanı da gelişmiş ve bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa, Tarih'i Cevdet, VII, İstanbul, 1308

Ahmet Kavas, Libya-Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2003

Aziz Semih İlter, Şimali Afrika'da Türkler, İstanbul, 1936

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dahiliye, nr.6356

Babıali Hariciye Nezareti, Mısır Meselesi, İstanbul, 1334

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) 19.Yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan bir raporda bölgedeki etnik, dini ve mezhebi yirmi ayrı gruptan söz edilmektedir. (BOA,9-34)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH-SYS, 75-1-1-1, 75-1-1-3

C. R. Boxer, Portuguese India in the Mid- Seventeenth Century, Delhi, 1980

İlhan Ekinci, Fırat ve Dicle'de Osmanlı İngiliz Rekabeti, Ankara, 2007

Mehmet Hurşid Paşa, Seyahatname-i Hudud, Neşr Alaeddin Eser, İstanbul, 1997

- Mehmet Nuri-Mahmut Naci, Trablusgarp Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi, İstanbul, 2012
- Muahadat Mecmuası, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1298, III
- Orhan Koloğlu, 500 years in Turkish "Libyan" Relations, Ankara, 2007
- Rihlet Murtaza b.ulvan, Neşr Said b. Ömer el Ömer, Kuveyt, 1998
- Stanford J. Shaw, Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution, Cambridge, Massachusetts, 1996
- Süleyman Kızıltoprak, Mısır'da İngiliz İşgali, Osmanlı'nın Diploması Savaşı (1882-1887), İstanbul
- Şemsettin Sami, Kamusü'l Alem, İstanbul, 1316
- Zekeriya Kurşun, Basra Körfezinde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi, Katar'da Osmanlılar 1871-1916, Ankara, 2004
- Zekeriya Kurşun, Mısır Meselesi, Ankara, 1998
- Zekeriya Kurşun, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti Vahhabi Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı, Ankara, 1998
- Zekeriya Kurşun, Necid ve Ahsa'da Osmanlı'dan Amerika'ya Tanımlanamayan Irak Dosyası, İstanbul, 2003